

10. Оперативный приказ народного комиссара внутренних дел Союза С.С.Р. № 00447 об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов. 30.07.1937 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memo.ru/history/document/0447.htm>
11. О ситуации в России. 1935-1936 годы: террор и “умиротворение” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.situation.ru/app/rs/lib/politburo/part4.htm>
12. “Польская операция” НКВД 1937–1938 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memo.ru/history/polacy/00485art.htm>
13. Постановление Политбюро об утверждении приказа НКВД № 00447 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah>
14. Репрессии по “национальным линиям” в СССР (1937–1938) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
15. Решение Политбюро ЦК ВКП(б) № П51/94 от 2 июля 1937 г. “Об антисоветских элементах” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog.stepanivanovichkaragodin.org/?p=661>
16. Север А. Тайны сталинских репрессий. – М. : Алгоритм, 2007. – 269 с.
17. Спецобъект “Бутовский полигон” (история, документы, воспоминания) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://archive.martyr.ru/content/view/6/15/>
18. [Телеграмма] шифром ЦК ВКП(б) секретарям обкомов, крайкомов, ЦК нацкомпартий, наркомам внутренних дел, начальникам УНКВД [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.memo.ru/history/y1937/hronika1936_1939/10.html
19. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939. Документы и материалы : в 5 т. – Т. 5. – Кн. 1. 1937. – М. : Росспэн, 2004. – 648 с.
20. Хлевнюк О. В. Политбюро. Механизмы политической власти в 30-е годы. – М. : Росспэн, 1996. – 305 с.
20. ЦА ФСБ РФ. – Ф Зое. – Оп. 6. – Д. 3. – Л. 410.
21. ЦА ФСБ РФ. – Ф Зое. – Оп. 6. – Д. 4. – Л. 207.
22. Шатуновская О. Г. Письма Хрущёву и Яковлеву 22.05.1962 // АП РФ. – Ф. 3. – Оп. 24. – Д. 449. – Л. 4–5 об.
23. Ягода, Генрих Григорьевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
24. Gellately R. Lenin, Stalin, and Hitler : the Age of Social Catastrophe. – London : Vintage books, 2007. – 720 p.
25. Figs O. The Whisperers: Private Life in Stalin’s Russia. – New-York : Metropolitan book, 2007. – 745 p.

УДК 373.091

Луценко С.М.,
к.держ.упр., доцент,
Ніколаєнко С.П.,
ст.викладач Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО – КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ВІДПОВІДНО ДО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В статті автори піднімають проблеми застосування інформаційно – комунікаційних технологій на уроках суспільних дисциплін, визначаються позитивні та негативні риси такого застосування. Особлива увага звертається на формування інформаційної компетентності учнів та вплив ІКТ на якість освіти.

Ключові слова: компетенція, компетентність, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційна компетентність.

Луценко С.М., Николаенко С.П. Использование информационно-коммуникационных технологий при преподавании общественных дисциплин в соответствии с Государственным стандартом общего среднего образования.

В статье авторы поднимают проблемы применения информационно - коммуникационных технологий на уроках общественных дисциплин, определяются положительные и отрицательные черты такого применения. Особое внимание обращается на формирование информационной компетентности учащихся и влияние ИКТ на качество образования.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, информационно-коммуникационные технологии, информационная компетентность.

Lutsenko SM Nikolaenko SP The use of ICT in teaching social sciences in accordance with the State standard of secondary education

In the article, the authors raise the problem of the use of information - communication technologies in the classroom social sciences, defined positive and negative features of the application. Particular attention is paid to the formation of information competence of students and the impact of ICT on the quality of education.

Keywords: competence, competence, information and communication technologies, information competence.

Сучасний світ усе більше залежить від інформаційних технологій, які використовуються у всіх сферах суспільного життя. Для мільйонів людей комп'ютер перетворився на звичний атрибут повсякденного життя, незамінного помічника в навчанні, роботі та під час відпочинку. Він позбавив людину рутинної праці, спростив пошук здобуття необхідної і своєчасної інформації, спілкування. Тому використання інформаційних технологій у навчальному закладі – це об'єктивний і природний процес, вимога сьогодення.

Інформаційна ера характеризується виникненням нових систем телекомунікаційних технологій та освіти. Освіта трансформується з соціального інституту в самостійну систему, яка визначально впливає на сферу праці та економіки і є стратегічним ресурсом держави. Тобто, перехід до інформаційного суспільства в Україні є об'єктивною необхідністю. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти підкреслено, що пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого школяра до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Інформаційно-комунікаційна компетентність - здатність учня використовувати інформаційно-комунікаційні технології та відповідні засоби для виконання особистісних і суспільно значущих завдань [2]

Згідно «Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» затверджених Законом України від 9 січня 2007 року, № 537-в, однією з основних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні є забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості [4]. Головною умовою успішної реалізації Основних засад є забезпечення навчання, виховання, професійної підготовки людини для роботи в інформаційному суспільстві.

Зарубіжний досвід, а також напрацювання українських науковців, методистів і вчителів, які активно впроваджують ІКТ у навчальний процес (Я.Бахматюк[1], Т. Ладиченко[8], О. Мокрогуз [10,11], О. Худобець [13] та ін.), засвідчують, що інформаційно-комунікаційні та мультимедійні технології у рамках шкільної суспільствознавчої освіти можна використовувати з метою пояснення нового матеріалу, контролю знань учнів, організації самостійної роботи учнів на уроці та вдома, організації пізнавального дозвілля учнів, розвитку творчої активності учнів, їх навичок роботи з програмним забезпеченням та публічного представлення результатів своєї діяльності.

Не менш важливим є використання ІКТ при проведенні уроку. О.Мокрогузом виділено такі форми організації роботи з використанням ІКТ на уроках суспільствознавчих дисциплін: 1) вивчення теми уроку учнями самостійно або в парах з допомогою певного програмного забезпечення. Це ж стосується і виконання певного завдання. Роль учителя при цьому – спрямування роботи, корекція діяльності учнів. Складність цього напрямку полягає у тому, що не завжди вчителі- предметники мають вільний доступ до комп'ютерної техніки для одночасної роботи принаймні половини учнів класу; 2) використання на уроці мультимедійних можливостей комп'ютера, що слугує наочним посібником. Це найпоширеніша форма організації навчання із застосуванням комп'ютера на уроці історії. Ефективність і доступність цього напрямку полягає у тому, що для оптимізації процесу навчання достатньо мати предметний кабінет, який обладнано комп'ютером і додатковим демонстраційним монітором; 3) використання Інтернету, компакт-дисків для виконання лабораторно-практичної роботи, проекту, написання реферату, виконання будь-якого творчого завдання; 4) проведення різноманітних опитувань, тестувань, тематичного оцінювання [10].

Використовуючи можливості ІКТ, контроль знань можна провести як по окремому уроку, так і по окремій темі. Сьогодні, як правило, він проводиться у формі тестів із різнотипними завданнями (використовуються програми для створення та проведення тестів).

Використання ІКТ буде ефективним і за умови залучення учнів до підготовки презентацій. Учні залучаються до розроблення перших мультимедійних навчальних матеріалів. Вони з інтересом і бажанням виконують ці завдання і презентації у них в основному інтерактивні.

Комп'ютерні технології це не тільки наочний посібник, а засіб розвитку, наприклад, уміння складати логічні схеми, розкривати причинно-наслідкові зв'язки, закономірності подій і явищ громадського життя тощо. Тому доцільно врахувати рекомендації методистів і зберегти проблемні уроки з елементами дискусії. Загалом, усі прийоми, які успішно розроблені в нашій дидактиці, не повинні бути відкинуті й забуті, а якісно поліпшені та ефективніше використані з метою підвищення пізнавальної активності учнів на уроках правознавства. Одним із засобів цього процесу якраз і є впровадження сучасних комп'ютерних технологій на уроці [12].

Засвоєння готових знань на основі мультимедійної інформації потрібне, але під час виконання певних завдань треба вміло поєднувати два типи пізнавальної діяльності(продуктивний та репродуктивний) так, щоб основна ознака того чи іншого явища, події чи процесу була доведена і розкрита самими учнями у посильній для них роботі. Інформаційно - комунікативні технології навчання досить перспективні для підвищення творчої активності. Учень відходить від позиції об'єкта навчання, отримувача готової навчальної інформації, стає активним суб'єктом навчання, він може самостійно здобувати необхідну інформацію і навіть вміти винайти, сконструювати необхідні для цього способи дій.

Використання ІКТ на уроках історії та суспільних дисциплін підвищило інтерес учнів до вивчення предметів, покращило їх навчальні досягнення.

Інформатизація освіти є не лише наслідком, але й стимулом розвитку нових інформаційних технологій (ІІТ), сприяє прискореному соціально-економічному розвитку суспільства в цілому. Інформаційно-комунікаційні технології можна віднести до технологічних засобів, і вони спрямовані на підготовку особистості інформаційного суспільства, формування вмінь працювати з інформацією, розвиток комунікативних здібностей, формування дослідницьких умінь та вмінь вибору оптимальних рішень, забезпечення великим обсягом якісної інформації.

Досвід країн, що впевнено застосовують ІКТ, свідчить, що вивчення суспільних дисциплін може допомогти розвитку критично мислити. Спільними зусиллями суспільствознавство та ІКТ здатні допомогти формуванню поінформованих громадян і критично мислячих читачів, які можуть перетворювати інформацію на знання. Роль Інтернету в цьому особливо значна, оскільки його використання дозволяє збільшити кількість джерел інформації і уникнути довіри тільки одному джерелу. Інтернет також сприяє тому, щоб учні опанували вміння зіставляти різні інтерпретації фактів, критично оцінювали їх і не перетворювалися на об'єкти маніпуляцій

На території України розробка комп'ютерних технологій розпочалася ще у 70-і роки минулого століття, але й до сьогодні вони не досить ефективно застосовуються у навчально-виховному процесі через недостатню увагу до питань методики комп'ютерного навчання. Поява комп'ютерів в кабінеті історії та суспільствознавства не призводить до автоматичного підвищення результативності та ефективності навчального процесу. Застосування ІКТ на суспільствознавчому уроці як засобу організації навчання передбачає розв'язання питання: як поєднати сучасні інформаційно-комунікаційні технології з традиційними засобами та методами навчання. Відсутність відповіді на це питання гальмує інтеграцію ІКТ навчання в суспільствознавчу освіту.

Дидактичний потенціал інформаційних технологій навчання може бути реалізований тільки тоді, коли до розв'язання цього завдання буде залучений вчитель, якому, належить провідна роль у навчально-виховному процесі. Формування навичок використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій, основ комунікаційної культури, уміння адаптуватися в умовах стрімкої зміни інформаційних потоків і технологій є неодмінною вимогою сучасного ринку праці [6].

Комп'ютер та Інтернет є ефективними інструментами для розвитку нових форм і методів навчання, для зміни парадигми освіти. Формування в учнів самостійної і колективної роботи, реалізація принципу «освіта крізь усе життя» - ці завдання сьогодні можна виконати переважно за допомогою засобів ІКТ.

Сучасний учитель, який опанував інформаційні технології, йде в ногу з часом, повинен бути цікавим учням. Учитель на власному прикладі повинен показати, де, як і коли можна знайти необхідну інформацію в реальному світі.

Сучасна школа з її проблемами примушує думати про те, як зробити процес навчання результативним. Як навчати так, щоб дитина виявляла зацікавленість до знання. Вивчення будь-якої дисципліни з використання ІКТ сприяє підвищенню інтересу школярів до предмета. Класичні та інтегровані уроки у супроводі мультимедійних презентацій, онлайн-тестів та програмних продуктів дозволяють поглиблювати знання, здобути раніше. Як каже англійське прислів'я: «Я почув і забув, я побачив і запам'ятав». Застосування сучасних ІКТ в освіті створює сприятливі умови для формування особистості учнів і відповідає вимогам сучасності.

Тобто, застосування ІКТ на уроках суспільних дисциплін має певні переваги, а саме:

- індивідуалізація навчання,
- інтенсифікація самостійної роботи;
- зростання обсягу виконання на уроці завдань;
- розширення інформаційних потоків під час користування Інтернетом;
- використання різноманітності форм роботи, завдяки яким підвищується мотивація і пізнавальна діяльність, активність школярів;
- можливість вести ігровий момент;
- прискорення процесу запису визначень, термінів та понять;
- стимулювання вчителя до професійного зростання;
- можливість за короткий час отримувати об'єктивну картину рівня засвоєння навчального матеріалу, своєчасно скоригувати та можливість вибору рівня складності завдань для конкретного учня;
- освоєння учнями сучасних інформаційних технологій.

Але виникають різні проблеми як під час підготовки до таких уроків, так і під час їх проведення, а саме

- відсутність у деяких учнів і вчителів комп'ютерів у домашньому користуванні;
- багато часу займає підготовка до уроку з використанням ІКТ;
- недостатня комп'ютерна грамотність вчителя;
- відсутність контакту з вчителем інформатики;
- у робочому графіку не відведено часу для дослідження можливостей Інтернету;
- бракує комп'ютерного часу на всіх;

-за недостатньої мотивації до роботи учні часто відволікаються на ігри, музику, перевірку характеристик ПК тощо;
-захопившись застосуванням ІКТ вчитель переходить від розвивального навчання до наочно-ілюстративних методів [5].

Кожен вчитель зацікавлений в тому, щоб використовувати сучасні інформаційні технології на своїх уроках. З цією метою необхідно вивчати досвід своїх колег, постійно шукати нові підходи до навчання свого предмета, завжди намагатися захопити своїх учнів, розвивати допитливість під час вивчення кожної теми.

Особливу увагу на уроці із застосуванням комп'ютерної техніки необхідно приділяти охороні здоров'я дитини. Необхідно врахувати дотримання санітарно-гігієнічних умов до уроку. Не слід використовувати ІКТ більш 20-30 хвилин (залежно від віку учнів): учні стомлюються, перестають розуміти, не можуть засвоїти нову інформацію. Періоди напруженої розумової праці та вольових зусиль необхідно чергувати з емоційною розрядкою, релаксацією зорового та слухового сприйняття. Тому фізкультхвилинки, зарядка для очей на таких уроках обов'язкові. Правильна організація роботи на комп'ютерах, що передбачає перерви, дотримання часових режимів, активізацію руху учнів та спеціальні вправи допомагають педагогу ліквідувати в учнів причини фізичної напруги, напругу очей, втому тощо.

Таким чином, сучасний етап розвитку педагогічних технологій обумовлений багатьма чинниками, серед яких можна виділити широке розповсюдження складних професійно-орієнтованих інформаційних систем, що постійно удосконалюються та швидко поширення та проникнення ІКТ у всі сфери діяльності.

Ці фактори зумовлюють фундаментальні зміни в педагогічних технологіях: індивідуалізація та активізація процесу навчання, застосування ефективних інформаційних технологій, орієнтованих не лише на роботу педагога з класом, а й на індивідуальну роботу з підлітком, самостійну роботу учня як у аудиторії, так і за межами.

Сучасні вчені дискутують з приводу ефективності інформаційно - комунікативних технологій на уроках суспільних дисциплін, але не використовувати їх педагог не має права, бо вони стрімко ввійшли в усі сфери нашого життя. Вони спрощують спілкування і співробітництво, стають визначальними в економіці і на виробництві, займають центральне місце у процесі інтелектуалізації суспільства, розвитку його системи освіти і культури.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології позитивно впливають на всі компоненти системи навчання: мету, зміст, методи та організаційні форми навчання, засоби навчання, що дозволяє вирішувати складні і актуальні завдання педагогіки для забезпечення розвитку інтелектуального, творчого потенціалу, аналітичного мислення та самостійності педагогічних працівників. Завдяки новим, порівняно з «паперовим» підручником, засобам подачі й перевірки засвоєного матеріалу (відео, зокрема, кадри кінохроніки, посилання на Інтернет, інтерактивні тести тощо) здійснюються з учнями захоплюючі подорожі сторінками суспільних дисциплін. Система посилань на персоналії, словники, карти, документи, відео- та фотоматеріали дає змогу звертатись до них у безпосередній прив'язці до тексту підручника. Тестові завдання допомагають ґрунтовніше, якісніше засвоїти матеріал, стають міцним підґрунтям для підготовки до зовнішнього тестування [3].

Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні суспільних дисциплін у загальноосвітньому навчальному закладі відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти сприяє підвищенню якості суспільствознавчої освіти учнів та їх подальшій успішній інтеграції у доросле суспільне життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахматюк Я. ІКТ і мультимедійне забезпечення навчального процесу на уроках історії // Історія України. – 2011. - №37. – С.3-16.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
3. Дрібниця В. Електронний підручник – сучасний засіб навчання // Історія України. – 2004. - №14. – С.11-13.
4. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16&p=1277674139504567>
5. Комаров Ю.С. Використання мультимедійного комплексу у викладанні історії / Ю.С.Комаров // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2004. – № 2. – С. 8-12.
6. Круглик В. С. Концепція сучасного педагогічного програмного засобу / В.С.Круглик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em3/content/07kvsspm.htm>.
7. Ладиченко Т. Електронний педагогічний програмний засіб в історії – новий крок в оволодінні навчальним матеріалом // Історія в школах України. – 2005. - №4. – С. 35-36
8. Методика навчання історії в школі // Пометун О., Фрейман Г. – К.: Генеза, 2006. – 200 с.
9. Мокрогуз О. До питання методики застосування мультимедійних презентацій PowerPoint на уроках історії // Історія України. – 2010. - №11. - С. 8-10.
10. Мокрогуз О. ПК як універсальна складова оптимізації роботи вчителя (3 практики запровадження комп'ютерних технологій на уроці історії) / О.Мокрогуз // Історія в школах України. – 2005. – №1. – С. 3-7.
11. Аз Президента України Про Національну доктрину розвитку освіти

12. Худобець О. Використання технології презентацій в практичній роботі шкільного вчителя історії // Історія та правознавство. – 2005. - №25. - № С. 19-21
13. Фоменко А., Пометун О. Сучасні комп'ютерні навчальні програми з історії та підходи до їх використання на уроках // Історія в школах України. – 2002. - №3. – С.26-30

УДК 37.013.43Онацький(477.52)(09)

Никифоров А. М.
викладач кафедри історії,
теорії музики та художньої культури
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

МЕТОДИ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО НА СУМЩИНІ В 20-ИХ - 30-ИХ РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті визначено основні аспекти краєзнавчої діяльності Н. Онацького в контексті розбудови національної культури та освіти на Слобожанщині. Показано внесок педагога у виявлення, збереження та дослідження історико-культурних цінностей свого регіону. Визначено основні форми краєзнавчої діяльності митця: заснування художньо-історичного музею, організація та проведення етнографічних експедицій. Крім цього, автором здійснено аналіз науково-дослідної роботи Н. Онацького за результатами його краєзнавчих розвідок.

Ключові слова. Никанор Онацький, педагогічна діяльність, краєзнавство, національна ідея

Никифоров А. М. Методы краеведческой работы Никанора Онацкого на Сумщине в 20-ых - 30-ых годах XX века. В статье определены основные аспекты краеведческой деятельности Н. Онацкого в контексте развития национальной культуры и образования на Слобожанщине. Показано вклад педагога в выявлении, сохранении и исследовании историко-культурных ценностей своего региона. Выявлены основные формы краеведческой деятельности художника: основание художественно-исторического музея; организация и проведение этнографических экспедиций. Кроме этого, автором осуществлен анализ научно-исследовательской работы Н. Онацкого по результатам его краеведческих поисков.

Ключевые слова: Никанор Онацкий, педагогическая деятельность, краеведение, национальная идея.

Nikiforov A. M. Methods of the local history work of Nikanor Onatskiy in Sumy Region at 20 -th - 30-th of the XX century. In the article the basic aspects of the local lore study of N. Onatskiy in the context of national culture and education in Slobozhanshchyna were determined. His teacher's contribution in the identification, preservation and study of historical and cultural values of the region were shown. There also were determined the main forms of local lore study of the artist: establishment of Sumy museum of art and history; organization and conducting the ethnographic expeditions. In addition, the author analyzed the research work of N. Onatskiy according to the results of his locallore researches.

Keywords: Nikanor Onatskiy, educational activities, local lore, national idea.

У сучасних умовах все більше підвищуються вимоги суспільства до процесу навчання та виховання молодого покоління. У зв'язку з цим особливо важливого значення на шляху модернізації освіти в Україні набуває вивчення історії української освіти, дослідження творчого та життєвого шляху педагогів-просвітителів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти та культури. До таких визначних просвітителів і педагогів першої половини ХХ ст. належить Никанор Харитонович Онацький (1875-1937 рр.). Вагомим розділом дослідження персоналії педагога-художника Никанора Онацького є висвітлення внеску просвітника в культурно-освітнє життя Слобідського краю, що тісно пов'язане з краєзнавчою роботою педагога. Саме тому **актуальність теми** зумовлена визначенням аспектів краєзнавчої діяльності просвітника на Сумщині.

Розвитком і проблемами краєзнавства на Сумщині опікуються науковці-педагоги А. Близнюк, В. Бутрій, В. Голубченко, О. Дідик, Л. Корж, М. Манько. Зокрема, Л. Корж вказує на важливе значення дослідження персоналії, що має спиратись на місцевий історичний матеріал, на відновлення імен забутих та маловідомих представників педагогічної думки, творча доля яких пов'язана з нашим краєм. Аналіз літературних джерел дає нам підстави стверджувати, що особистість Н. Онацького привертала увагу культурно-громадських діячів, науковців: педагогів, біографів, істориків, краєзнавців, літературознавців, мистецтвознавців, етнографів з початку ХХ століття і до сьогодні. Зокрема, біографію Никанора Онацького вивчали Г. Ареф'єва, В. Граб, Г. Петров, Б. Ткаченко, Т. Кулик, Я. Коцур, М. Петренко, В. Скакун, Л. Сапухіна, Б. Сидоренко, Н. Юрченко; окремі аспекти теоретико-мистецьких публікацій та наукових розвідок Н. Онацького аналізують Д. Кудінов, Н. Подоляка, С. Побожій, Ю. Ступак Л. Федевич, В. Ханко; науковці Г. Андрусенко, Л. Мельник, Б. Піаніда, В. Рубан, А. Скалацький, М. Тимошенко досліджували його просвітницьку спадщину крізь призму образотворчого процесу; широким колом дослідників різних регіонів України проаналізовано творчий здобуток